

CONTRIBUȚII LA PROBLEMA ÎNCEPUTURILOR EPOCII BRONZULUI ÎN MOLDOVA *

Pentru perioada cuprinsă între grupul Horodiștea-Foltești I (Gorodsk-Usatovo) și fazele timpurii ale culturii Monteoru, datele arheologice sînt încă insuficiente pentru a ne permite reconstituirea exactă a proceselor care au dus la stabilizarea așezărilor omenеști și la formarea noilor culturi de la începutul epocii bronzului. Totuși, unele aspecte privind această perioadă au fost deja abordate de către I. Nestor¹, Vl. Dumitrescu², M. Petrescu-Dîmbovița³, D. Berciu⁴, Vl. Zirra⁵ etc., printr-o serie de studii care au lărgit cu mult baza documentării și au limitat caracterul ipotetic al interpretărilor.

Săpăturile efectuate în Moldova în ultimii ani ne dau posibilitatea să punem deocamdată în discuție un aspect cultural care, prin caracteristicile sale, se datează aproximativ la începutul epocii bronzului.

În continuare vom prezenta, în lumina actualelor cercetări, unele probleme legate de acest aspect cultural.

Primele informații în acest sens ni le oferă săpăturile de la Foltești⁶ unde, încă din 1950, M. Petrescu-Dîmbovița a determinat un nivel de locuire (ce e drept sporadic) mai nou decît cel cu resturi Usatovo, care a fost pus în legătură cu cultura Glina III-Schneckenberg⁷. Ulterior, prin săpăturile și son-

* Problema culturii Foltești II a fost pusă în discuție pentru prima dată în comunicarea prezentată de Marilena Florescu la sesiunea științifică a Institutului de arheologie din mai 1961 (N.R.).

¹ I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien* în *BerRGK*, 22, 1933, p. 80—100; idem, *Asupra începuturilor metalurgiei aramei și bronzului în R.P.R.*, în *Studii și referate...*, partea I, p. 144 și urm.; idem, *Sur les débuts de la métallurgie du cuivre et du bronze en Roumanie*, în *Nouvelles études d'histoire...*, vol. I, București, 1955, p. 47—63; idem, *Cu privire la periodizarea etapelor III ale neoliticului din R.P.R.*, în *SCIV*, X, 2, 1959, p. 247 și urm.; idem, *Zur Periodisierung der späteren Zeitsstufen des Neolithikums in der Rumänischen Volksrepublik*, în *Dacia*, N.S., IV, p. 53—69; idem, *Probleme noi în legătură cu neoliticul în R.P.R.* în *SCIV*, I, 2, 1950, p. 208 și urm.; idem, în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 98—100.

² Vl. Dumitrescu și colaboratori, *Hăbășești*, București, 1954, p. 541—550.

³ M. Petrescu-Dîmbovița, *Date noi asupra înmormîntărilor cu ocră în Moldova*, în *SCIV*, I, 2, 1950, p. 119 și urm.

⁴ D. Berciu, *Asupra problemei așa-numitelor sceptre de piatră din R.P.R.*, în *SCIV*, V, 3—4, 1954, p. 539—546; idem în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 71—82.

⁵ Vlad Zirra, *Культура погребений с охрой в закавказских областях Р.С.С.Р.*, în *MIA IZR*, p. 97—129; idem, *Șantierul Valea Jijiei*, în *SCIV*, III, 1952, p. 109—111.

⁶ M. Petrescu-Dîmbovița, *Săpăturile arheologice de la Foltești raionul Tr.-Bujor, reg. Galați*, în *SCIV*, II, 1951, p. 252 și urm.

⁷ *Ibidem*, p. 254 și urm.

dajele de la Stoicani⁸, Valea Lupului⁹, Uricani¹⁰, Gîrceni¹¹, Dolheștii Mari¹², Hangu-Bicaz¹³, Bogdănești¹⁴ și Mîndrișca¹⁵, s-au îmbogățit și s-au lărgit cunoștințele noastre, deși resturile de locuire din așezările menționate se limitează în cele mai multe cazuri la urme risipite și sporadice și numai foarte rar formează o depunere compactă și bine precizată stratigrafic.

În mod deosebit ne vom opri asupra stațiunilor de la Foltești și Bogdănești, care prin resturile de cultură materială și prin situația stratigrafică ne oferă cele mai bogate și importante date.

★

Astfel, din punct de vedere stratigrafic, s-a constatat cu prilejul celor două sondaje efectuate în 1949—1950, că la Foltești stratul corespunzător așezării Horodiștea-Foltești I (Gorodsk-Usatovo) este acoperit de o depunere foarte subțire, în care s-au găsit resturi de locuire mai noi. Încă de pe atunci, M. Petrescu-Dîmbovița a arătat că acest din urmă nivel, prin anumite forme ceramice și motive decorative, este legat de faza A a culturii Schneckenberg din Transilvania și de cultura Glina III din Muntenia. Dacă prin stațiunea de la Foltești s-a determinat raportul acestui nou grup cultural față de aspectul Horodiștea-Foltești I, așezarea de la Bogdănești ne oferă raportul față de una dintre cele mai vechi faze ale culturii Monteoru documentate pînă în prezent în Moldova. Aici, cele mai bogate resturi aparțin fazelor I^{c3} și I^{c2} ale culturii Monteoru. În afară de acestea, încă din 1959, în sectorul de sud al promontoriului Todoscanu, s-au găsit câteva fragmente ceramice sub depunere conținând urmele de locuire Monteoru I^{c3}, care, prin pastă și decor, se deosebeau net de cele din nivelele superioare. Ulterior, prin cercetările din 1960—1961, s-au obținut date mai edificatoare din punct de vedere stratigrafic. Astfel, s-a observat că resturile de locuire mai vechi pe care le-am menționat mai sus se găsesc într-un sol de culoare brună-gălbuie, care urmează direct solului cenușiu cu resturi Monteoru I^{c3}. În acest din urmă strat s-au găsit patru semibordeie, fragmente ceramice, oase de animal (foarte puține) și obiecte din silex, os și corn. Ca aspect general, materialul arheologic, în special ceramica, este foarte apropiat de acel aparținînd fazei A, timpurii, a culturii Schneckenberg. Asupra acestei probleme vom reveni amănunțit mai jos, după prezentarea tuturor stațiunilor în care s-au găsit resturi de locuire mai noi decît etapa Gorodsk-Usatovo.

Menționăm de asemenea faptul că atît la Foltești, cît și la Bogdănești s-au găsit fie în stratul de cultură, fie în complexe bine determinate (semibordeie sau colibe), rîșnițe din piatră sau frecătoare în număr relativ mare. Acestea, pe

⁸ M. Petrescu-Dîmbovița, *Cimitirul hallstattian de la Stoicani*, în *Materiale*, I, p. 165 și urm.

⁹ M. Dinu, *Șantierul arheologic Valea Lupului*, în *Materiale*, VI, p. 205.

¹⁰ M. Dinu, *Șantierul arheologic Valea Lupului*, *Materiale*, V, p. 252—254.

¹¹ A. Florescu și M. Florescu, *Sondajul de la Gîrceni*, în *Materiale*, VI, p. 224 și urm.

¹² M. Dinu, *Sondajul arheologic de la Dolheștii-Mari*, în *Materiale*, VI, p. 213 și urm.; idem, *Șantierul arheologic Dolheștii-Mari*, în *Materiale*, VII, p. 121 și urm.

¹³ C. S. Nicolăescu-Plopșor, M. Petrescu-Dîmbovița și colaboratori, *Șantierul arheologic Bicaz*, în *Materiale*, VI, p. 63—66.

¹⁴ M. Florescu și C. Buzdugan, *Săpăturile din așezarea din epoca bronzului de la Bogdănești*, în *Materiale*, IX (în pregătire).

¹⁵ Informațiile le-am obținut prin amabilitatea lui Gh. Bichir, care ne-a pus la dispoziție o parte din materialul rezultat din săpăturile arheologice, precum și unele desene, pentru care îi aducem mulțumirile noastre.

lângă faptul că atestă ca ocupație cultura primitivă a plantelor, sugerează și ipoteza că, în structura economică „agricultura” începuse să aibă un rol predominant. De asemenea trebuie să se țină seama și de faptul că în inventarul ambelor așezări oasele de animal constituie o proporție de-abia de 3—5%.

În ceea ce privește locuințele, constatăm prezența a două tipuri deosebite: coliba și semibordeiul. În acest sens, reamintim că atât la Foltești, cât și la Dolhești Mari sau Uricani (stațiuni despre care vom vorbi ulterior) s-au descoperit bucăți mici de chirpici conținând adesea pleavă sau păioase în compoziție, cu urme de nuiele, precum și vetre fragmentare. Aceste date destul de sărace ne sugerează totuși ideea că locuințele din așezările menționate constau din colibe construite la suprafața solului. În schimb, la Bogdănești s-au găsit cu prilejul săpăturilor resturile a patru semibordeie de formă patrulateră, cu colțurile ușor rotunjite. Unele dintre acestea sînt podite cu pietre plate, peste care a fost așternut un strat de pămînt galben bine tasat și ars uneori pînă la roșu. Celelalte au podina construită din pămînt galben amestecat cu cenușă și pietricele și apoi bine tasat. În interiorul bordeielor ocupînd o poziție centrală se află vatra de formă ovală și dimensiuni relativ mari (1 × 1,20 m), constituită din pămînt galben nisipos. Într-un singur caz, în imediata apropiere a bordeiului se află încă o vatră (în afară de cea interioară), ale cărei lipituri sînt așezate pe o podină din pietre de formă rectangulară. În mod cu totul sporadic și risipite pe podina bordeiului se găsesc bucăți mici de chirpici, care provin probabil de la partea superioară a pereților construiți la suprafața solului.

În inventarul ambelor așezări, rolul predominant îl are ceramica. Ne vom opri la grupele principale de forme și motive decorative, insistînd mai ales asupra acelor care ne pot servi la stabilirea unor analogii directe cu ceramica aceleiași vremi din culturile răspîndite în regiunile imediat învecinate Moldovei.

După pastă se pot distinge două mari grupe: cele mai numeroase sînt vasele din pastă fină bine frămîntată, conținînd nisip cu bobul mărunt în compoziție, aspră la pipăit, de culoare cenușie sau galbenă-cărămizie, cu ușor luciu la exterior. Mai rar se întîlnesc vasele lucrate din pastă grosolană, densă, cu mult nisip și pietricele în compoziție, de culoare cenușie și, în sfîrșit, cele lucrate din pastă grosolană, zgrunțuroasă, mai puțin omogenă, de culoare brună-cărămizie.

În ceea ce privește formele se pot face următoarele observații: din pastă fină sînt lucrate vasele de dimensiuni mici și mijlocii, predominînd ceștile și cămile. Astfel, se întîlnesc în special la Foltești cămi cu gîtul înalt, corpul bombat, fundul drept și cu o singură toartă din bandă (fig. 6). După acestea urmează ceștile cu gura în formă de pilnie, cu buza ușor evazată și adesea îngroșată, cu fundul drept și puternic arcuit (fig. 5/5, 12) sau ceștile cu gîtul înalt, drept, buza evazată, corpul bombat și cu luciu la exterior (fig. 5/10). În număr redus se întîlnesc vasele cu gura largă, cu buza evazată și îngroșată care se apropie ca formă de boluri. O categorie semnalată îndeosebi la Bogdănești este aceea a vaselor cu corpul globular, gîtul scurt, buza evazată și îngroșată, prevăzute cu torți tubulare pe maximum de arcuire (fig. 3/4, 7, 9), după care urmează în număr redus vasele de formă tronconică, cu pereții ușor

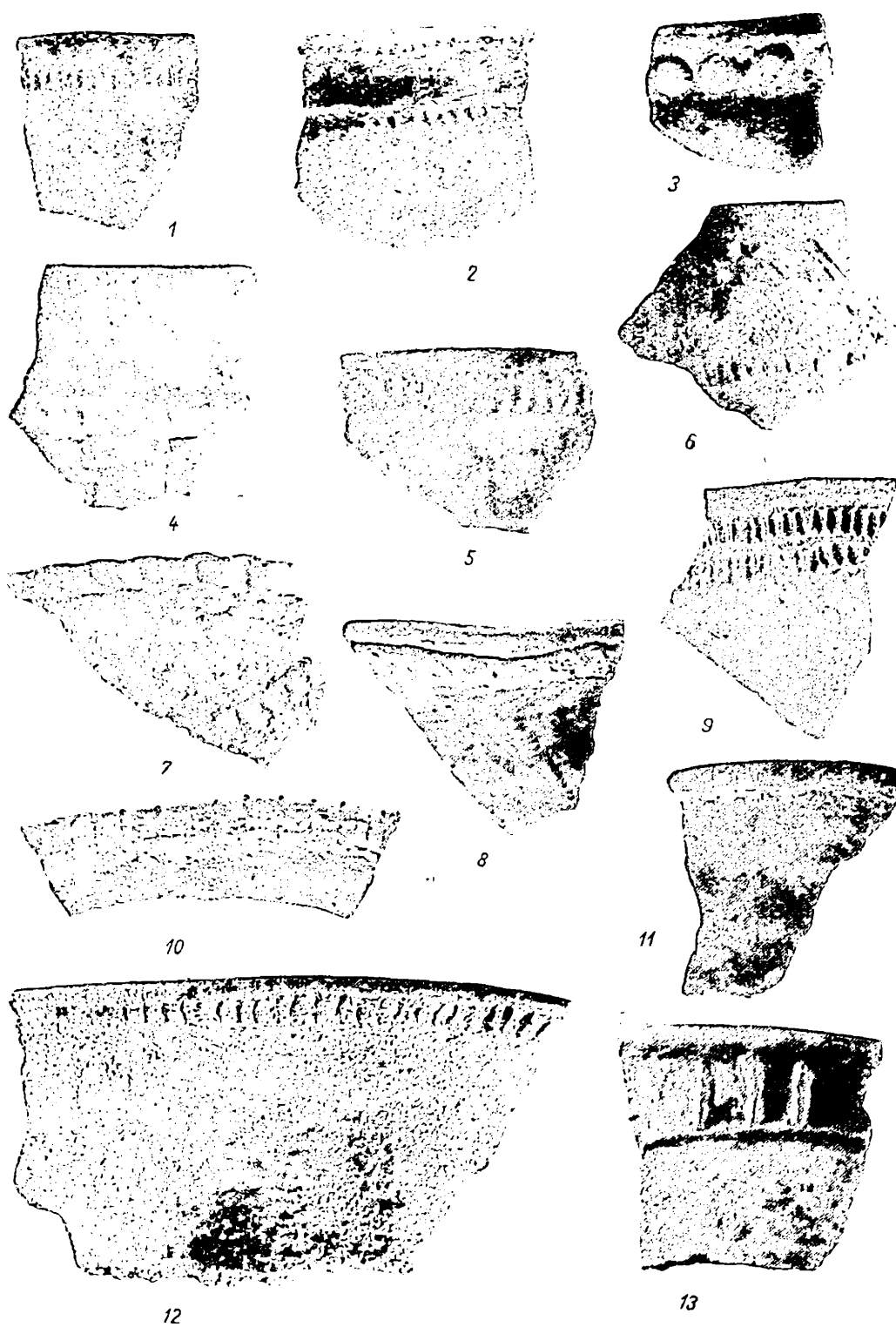

Fig. 1. — Bogdănești. Fragmente ceramice aparținând grupului Foltești II (circa 1/2 m.nat).

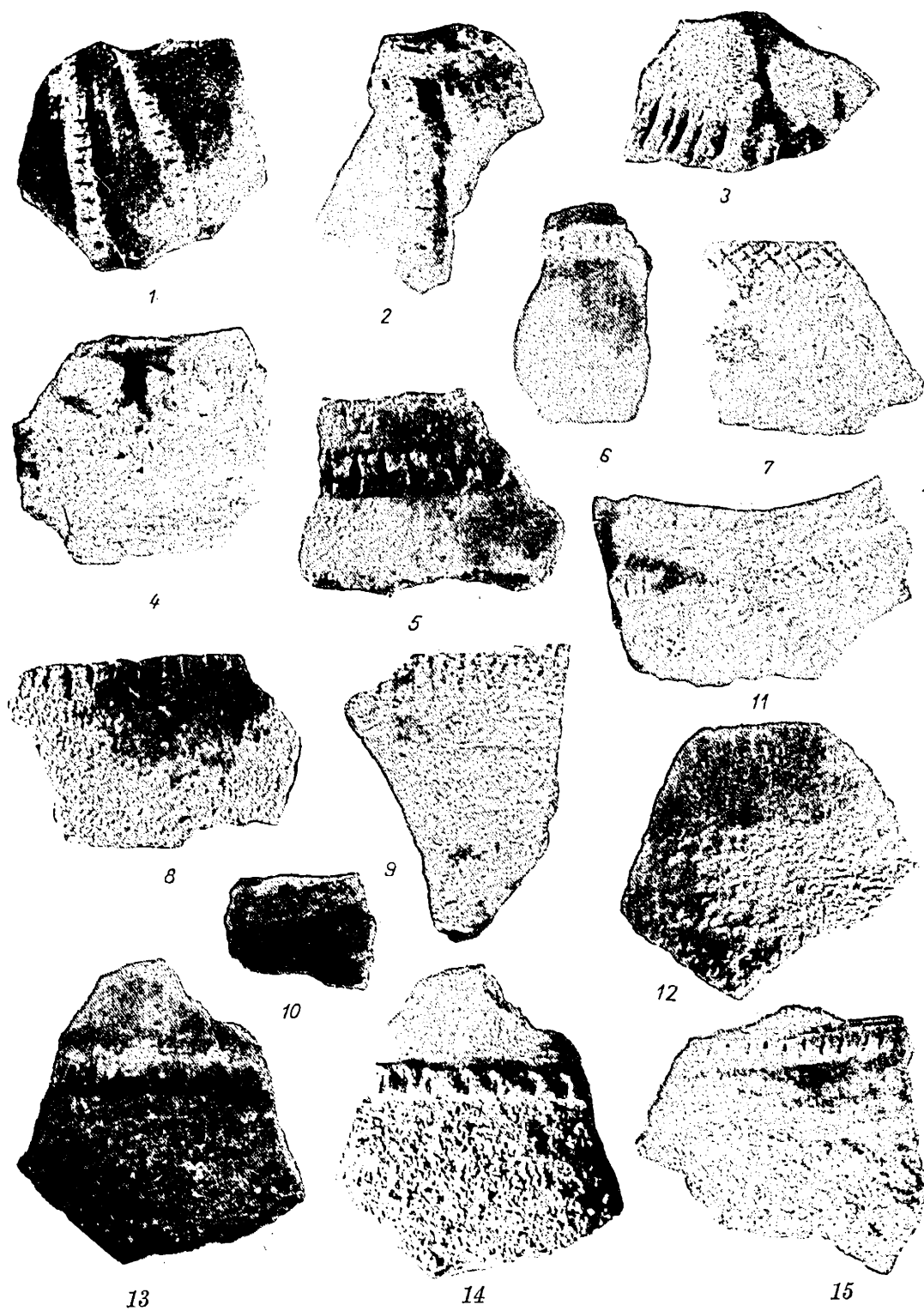

Fig. 2. — Bogdănești. Fragmente ceramice aparținând grupului Foltești II (circa 1/2 m.nat.).

arcuiți (fig. 5/3, 4, 7). Foarte rar s-au întâlnit vasele în formă de sac, cu marginea ușor evazată și crestată (fig. 1/2) precum și străchinile cu marginea groasă. În afară de aceste categorii de forme lucrate din pastă fină, se găsesc și vase de dimensiuni mari, lucrate din pastă grosolană. Astfel, remarcăm prezența următoarelor forme: vase cu corpul drept în formă de sac cu fundul îngust, cu buza îngroșată, lățită și adesea crestată, vasele cu corpul globular și, în sfârșit, vasele cu gura în formă de pîlnie, prevăzute cu torți tubulare (fig. 9).

Nota caracteristică a decorului o constituie briul în relief simplu, crestat sau alveolat. În acest sens s-a observat că majoritatea vaselor sînt prevăzute, imediat sub buză, cu un briu aplicat, crestat sau alveolat (fig. 1/1, 5, 7—9); alteori, briul este dispus vertical pe corp sau în jurul torților (fig. 2/1—2; 4/6). În unele cazuri, briul este așezat pe umărul vasului, iar spațiul rămas gol între buză și umăr este decorat cu briie dispuse vertical (fig. 1/13). Nu trecem cu vederea nici decorul, care constă din dungi ornamentale în relief, simple crestături sau găuri-butoni executați prin impresiune din interior spre exterior, orificiile rezultate prin impresiune fiind apoi umplute și netezite (fig. 7/3—6). Un alt motiv decorativ, care se întâlnește însă rar, este realizat prin incizii fine în formă de X și dispus pe umărul vasului (fig. 2/7). În afară de acestea, semnalăm și prezența decorului, constînd din șiruri de crestături fine sau adînci, executate cu un instrument ascuțit și așezate pe umărul vasului sau imediat sub buză, sau a șirurilor de împunsături (fig. 2/3, 8, 9; 4/2, 4, 5, 7). În unele cazuri, de pildă la Bogdănești se întîlnesc și găurile perforate dispuse imediat sub buză. În sfârșit, în încheiere mai amintim că în ceea ce privește torțile, preponderența acelor tubulare este evidentă. Urmează apoi torțile din bandă lată și micile proeminențe uneori perforate, așezate pe umărul vasului (fig. 3/1—3, 5—6).

În afară de fragmentele ceramice din inventarul ambelor așezări mai fac parte și obiectele din piatră, silix, os și corn. Astfel, din piatră sînt lucrate toporașele mici și plate (singurul tip pe care l-am întîlnit pînă acum), precum și cuțitele curbe, după care urmează sule și dălțițe din os și, în sfârșit, vîrfuri de săgeată din silix cu baza concavă. Nu lipsesc nici fusaiiolele din lut ars de formă tronconică sau bitronconică, decorate cu șiruri de împunsături, precum și idolii zoomorfi decorați, de asemenea cu șiruri de împunsături dispuse vertical.

Înainte de a trage unele concluzii ce se desprind din cercetarea materialelor prezentate mai sus, este necesar, credem, să trecem în revistă și celelalte stațiuni în care s-au găsit urme de locuire mai noi decît acelea aparținînd grupului Horodiștea-Foltești I.

1. *Stoicani, raionul Galați, reg. Galați*. Cu prilejul săpăturilor din 1949, pe locul cimitirului hallstattian de la Stoicani s-au găsit fragmente ceramice aparținînd grupului Horodiștea-Foltești I, precum și unele fragmente datînd dintr-o perioadă mai tîrzie decît acestea. Din punct de vedere stratigrafic, aici nu s-a putut face nici o observație, deoarece depunerea din care provin resturile respective era foarte subțire și mult perforată de gropile cimitirului hallstattian. Totuși, pe baza unei minuțioase analize tipologice, M. Petrescu-Dîmbovița a arătat că pe locul cimitirului hallstattian se găsesc atît urmele

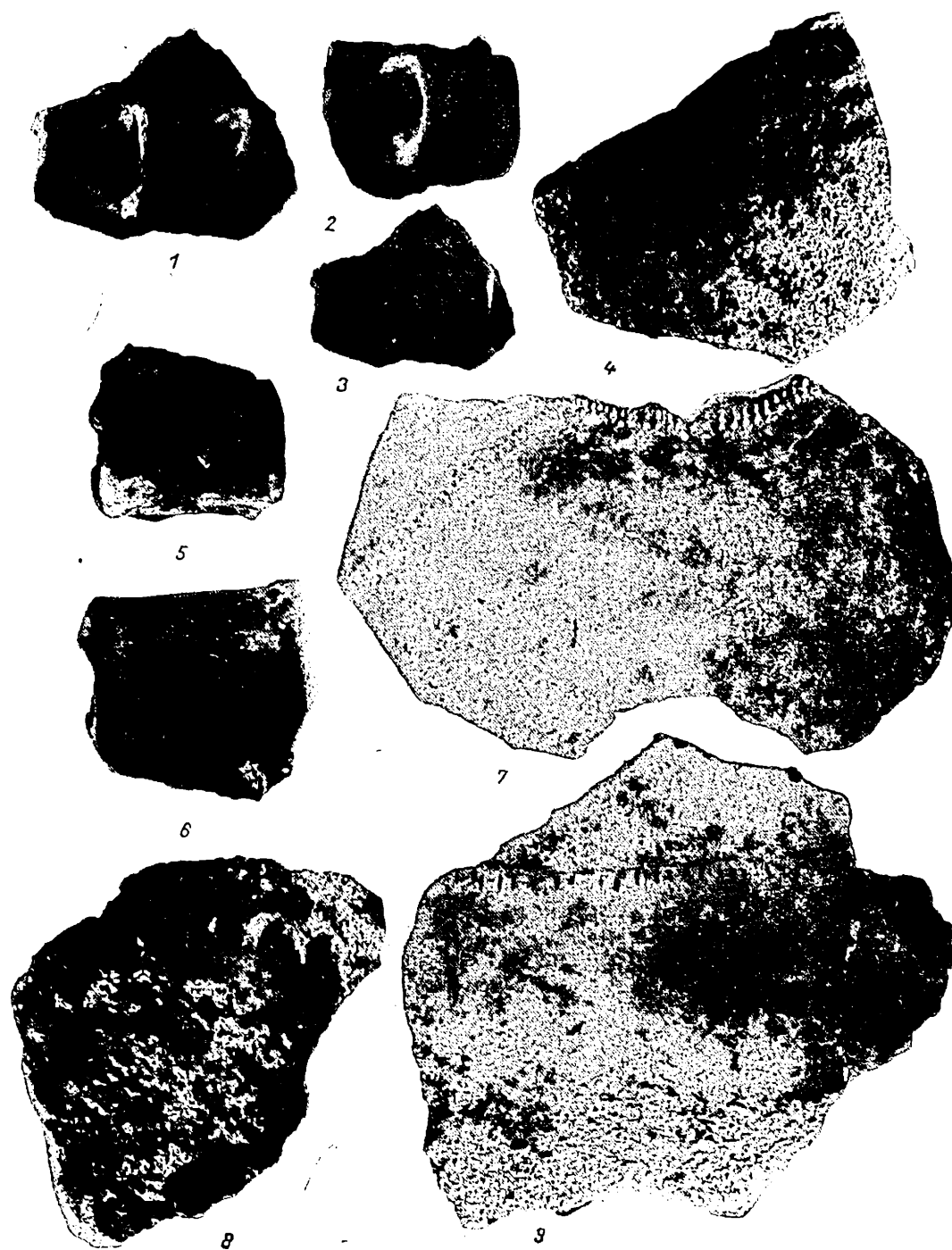

Fig. 3. — Bogdănești. Fragmente ceramice aparținând grupului Foltești II: (1-3, 5-6: circa 1/2 m. nat.; 4, 7-9: circa 1/2 m. nat.).

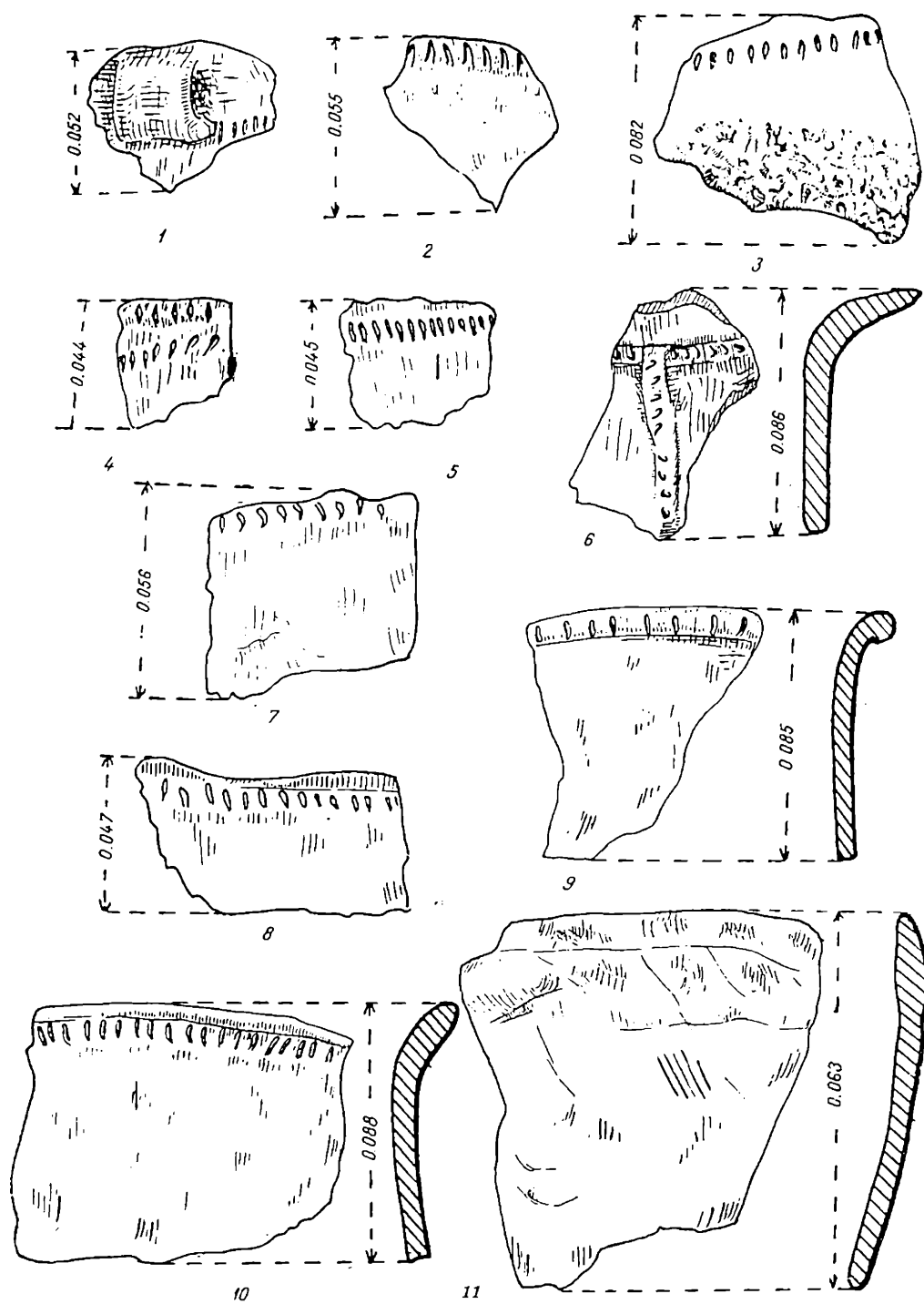

Fig. 4. — Bogdănești. Fragmente ceramice aparținând grupului Foltești II.

unei așezări Gorodsk-Usatovo, cât și sporadice resturi constând din fragmente ceramice cu buza ușor evazată, torți din bandă, precum și fragmente decorate cu brîu în relief, creștături, șiruri de împunsături și alveole (fig. 7/1-2), datînd

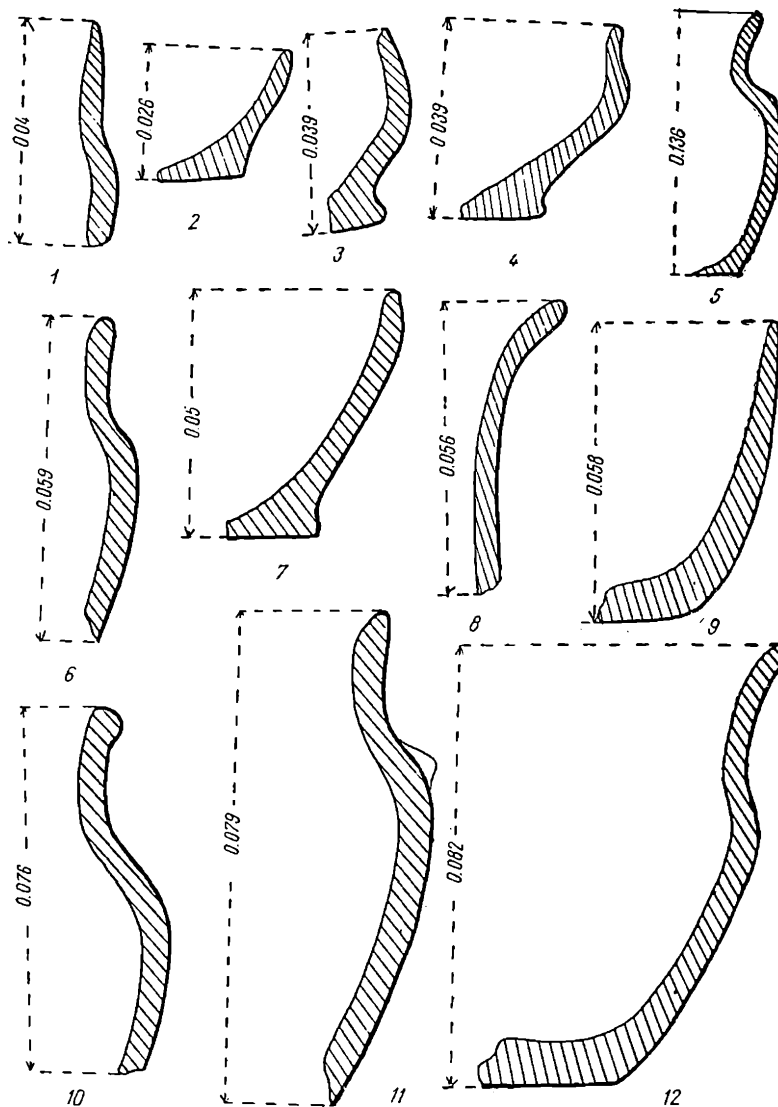

Fig. 5. — Profile de vase aparținînd grupului Foltești II:
1-4, 6-12 — Bogdănești; 5 — Foltești.

dintr-o perioadă ulterioară grupului amintit și care corespunde nivelului mai nou de la Foltești¹⁶.

2. *Mîndrișca, raionul Adjud, reg. Bacău.* Prin sondajele executate în 1959-1960, în așezarea de pe dealul Titelca, aparținînd fazei I^{c3} a culturii Monteoru, s-au descoperit unele fragmente ceramice deosebite ca pastă și decor de cele Monteoru. Din informațiile lui Gh. Bichir rezultă că aceste fragmente

¹⁶ M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, în *Materiale*, I, p. 170 și urm.

din pastă grosolană de culoare brună-cărămizie, fără luciu la exterior și decorate cu brîu în relief crestă sau cu șiruri de alveole, s-au găsit sub depunerea cu resturi Monteoru și prezintă analogii cu materiale similare aparținînd culturii Glina III-Schneckenberg¹⁷.

3. *Uricani, raionul Iași, reg. Iași.* Pe dealul Uricani au fost descoperite cu prilejul unor cercetări de suprafață fragmente ceramice și un vas datînd din perioada corespunzătoare grupului Horodiștea-Foltești I. Prin sondajul efectuat în 1956 au fost găsite și alte materiale. Astfel, se amintește prezența unei categorii ceramice lucrate dintr-o pastă friabilă de culoare neagră sau neagră-cenu-

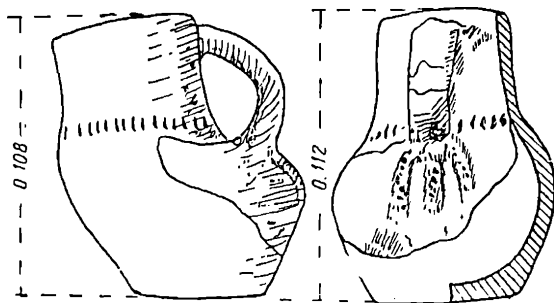

Fig. 6. — Vas de la începutul epocii bronzului descoperit la Foltești (după M. Petrescu-Dîmbovița).

șie decorată cu incizii sau brîu în relief (fig. 8/11–12), menționîndu-se că acestea își găsesc analogii în ceramica din depunerile superioare de la Foltești și Stoicani¹⁸. La Uricani, ca și la Stoicani, nu s-a putut face o delimitare stratigrafică între cele două nivele de locuire, elementele ceramice din etapa mai tîrzie fiind separate de cele Horodiștea-Foltești I numai pe bază tipologică¹⁹.

4. *Hangu, raionul Piatra-Neamț, reg. Bacău.* Cu prilejul lucrărilor din zona lacului de acumulare Bicaz, pe terasa Chirițeni-Hangu s-au găsit în sectorul de la sud-vest de suprafața cu locuințele neolitice două complexe de locuire de la începutul epocii bronzului, care constau din grupe de pietre plate de forme neregulate și din fragmente ceramice provenite de la vase decorate cu dungi în relief sau benzi de dungi incizate, neregulate, brîuri în relief simple sau

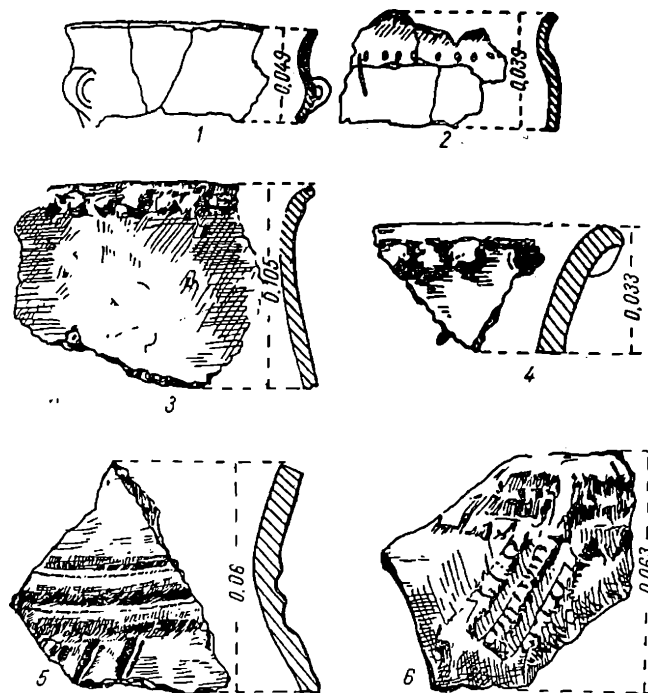

Fig. 7. — Fragmente ceramice de la începutul epocii bronzului (Foltești II: 1–2 – Stoicani; 3–6 – Foltești (după M. Petrescu-Dîmbovița).

alveolate și cu proeminențe simple. Tot aici s-au găsit și fragmente de strecurători, fusaiole, vîrf de săgeată din silex și o cutie din piatră. Aceste

¹⁷ Informații Gh. Bichir.

¹⁸ M. Dinu, *op. cit.*, în *Materiale*, V, p. 252–254.

¹⁹ *Ibidem*, p. 254.

materiale au fost considerate de către M. Petrescu-Dîmbovița ca aparținînd unei perioade de început a epocii bronzului²⁰.

5. *Dolheștii Mari, raionul Fălticeni, reg. Suceava.* Această așezare, situată pe valea Șomuzului, în nordul Moldovei, ne oferă unele date atît din punct de vedere stratigrafic, cît și al resturilor de locuire în ansamblu. Astfel, prin sondajele executate în 1957—1958 s-a determinat aici un nivel de locuire mai nou decît acel în care se găsesc mormintele cu amfore sferice, datat cu oarecare rezerve, la începutul epocii bronzului. În comparație cu celelalte stațiuni enumerate mai sus, la Dolhești, resturile de locuire sînt mai intense. Astfel, în ceea ce privește tipul de locuință, considerăm, pe baza datelor de care dispunem că l-au constituit colibe. În acest sens sînt edificatoare bucățile de chirpici cu urme de nuiele și păioase în compoziție, precum și vetrele fragmentare construite din lipituri de pămînt galben-nisipos. Menționăm de asemenea, prezența unei ceramici din pastă friabilă, moale și puțin omogenă, din care sînt lucrate vasele cu umărul puternic arcuit sau în formă de sac, cu fundul drept și buza evazată, precum și vasele tronconice cu buza dreaptă și umărul arcuit (fig. 8/1, 4). Decorul constă în special din brîu crestă uneori cu capetele deschise, precum și din șiruri de crestături executate cu un instrument ascuțit. În ceea ce privește tortile, predomină acelea în bandă cu marginile ușor ridicate și crestă sau simple, dispuse pe umărul vasului sau imediat sub buză²¹ (fig. 8/1—10).

★

După prezentarea mai amănunțită a stațiunilor Foltești și Bogdănești și apoi a celorlalte stațiuni, în care s-au găsit elemente datate cu precizie sau cu oarecare rezerve la începutul epocii bronzului, vom încerca, în limita posibilităților, să scoatem în evidență cîteva dintre trăsăturile fundamentale ale acestui grup cultural ulterior celui Horodiștea-Foltești I.

În această privință subliniem de la început că purtătorii acestui grup formau o populație sedentară care începuse să se stabilească după evenimentele precipitate din perioada de tranziție de la sfîrșitul neoliticului și începutul epocii bronzului. În acest sens, ni se par grăitoare cîteva fapte. Prezența, fie în stratul arheologic, fie în contexte bine determinate, a numeroase rîșnițe din piatră, pe de o parte, și procentul redus al oaselor de animal în inventarul acestor așezări (3—5%), pe de altă parte, ne fac să credem că în structura economică cultura primitivă a plantelor a început să aibă un rol însemnat, iar creșterea vitelor a trecut pe un plan mai secundar. În ceea ce privește tipul de locuință, din datele de care dispunem, se observă frecvența acelor de suprafață (colibe) și cu totul izolat, la Bogdănești, a semibordeiilor. În inventarul așezărilor subliniem prezența sporadică a cuțitelor curbe din piatră (care constituie printre altele unul dintre obiectele caracteristice tuturor stațiunilor din epoca bronzului din Moldova). Ceramica conține, ca forme principale, cana cu gîtul înalt și torti în bandă, ceașca cu o toartă sau două torti, vasul cu corpul în formă de sac cu buza ușor evazată și crestată, vasul cu corpul globular prevăzut cu torti tubulare, vasele cu gura în formă de pîlnie și corpul

²⁰ M. Petrescu-Dîmbovița și D. Teodor, capitoul privind săpăturile arheologice de la Hangu-Chirițeni din monografia Bicaz, în manuscris.

²¹ M. Dinu, *op. cit.*, în *Materiale*, VI, p. 215.

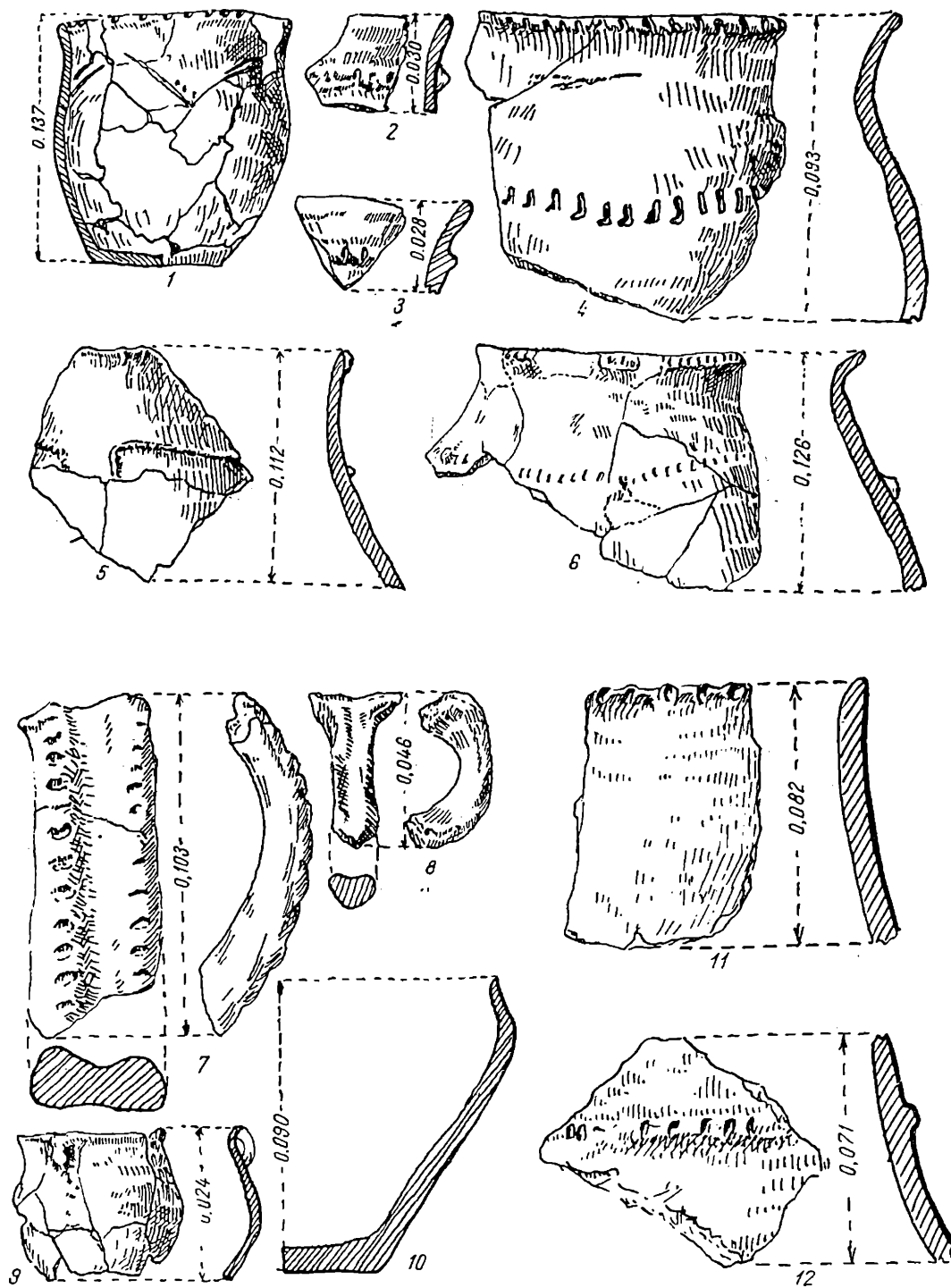

Fig. 8. — Vase și fragmente ceramice: 1—10: Dolheștii Mari; 11—12: Uricani (după M. Dinu).

tronconic și, în sfârșit, vasele mici cu corpul tronconic, iar ca motive decorative, brîiele în relief crestate, simple sau alveolate, găuri-buton, șiruri de crestături și barbotina.

În încheierea prezentării celor cîteva caracteristici, reamintim că acest grup, pe baza observațiilor stratigrafice, este mai nou decît grupul Horodișteea-Foltești I, dar anterior fazelor mai vechi ale culturii Monteoru.

★

Din cele prezentate pînă acum rezultă că în special în jumătatea de sud a Moldovei și parțial în nordul acestei provincii sînt documentate urme de locuire, datînd dintr-o perioadă ce se plasează aproximativ la începutul epocii bronzului și care sub aspectul general, atît în ceea ce privește tipul de așezare, cît și după ceramică, prezintă strînse legături cu culturile cunoscute în aceeași vreme în colțul de sud-est al Transilvaniei și în cîmpia munteană, denumite Schneckenberg și Glina. Afinitățile cu culturile amintite au fost scoase în evidență încă din 1950 de către M. Petrescu-Dîmbovița.

În continuare ne vom referi la cîteva elemente privind, în special, ceramica grupului moldovean, care prezintă analogii cu aceea a culturilor sus-amintite. Acest lucru este cu atît mai necesar, cu cît în momentul de față materialele arheologice de care dispunem nu ne permit și alte criterii de datare mai concludente. Astfel, prezența unor elemente asemănătoare cu faza A a culturii Schneckenberg în ceramica stațiunilor enumerate este evidentă. În acest sens ne referim îndeosebi la vasele cu gura largă, aproximativ în formă de pîlnie, la vasele cu corpul globular prevăzute cu torți tubulare, precum și la motivele decorative constînd din brîu crestată sau alveolat, dispus orizontal sau vertical pe corpul vasului, șiruri de crestături și micile proeminențe care sînt comune atît stațiunilor din Moldova (Bogdănești, Stoicani, Uricani și Foltești)²², cît și ceramicii aparținînd fazei A, timpurii, a culturii Schneckenberg²³. Trebuie să remarcăm faptul că așezarea de la Bogdănești prezintă, în ceea ce privește ceramica, mai multe afinități cu cultura Schneckenberg, lucru care este explicabil dacă avem în vedere și poziția sa geografică. Această stațiune este situată pe una dintre căile de legătură (valea Oituzului), a Moldovei

Fig. 9. — Vas fragmentar Foltești II, de la Bogdănești (circa 1/4 m. nat).

²² M. Florescu și C. Buzdugan, *loc. cit.*; M. Petrescu-Dîmbovița, *loc. cit.*; M. Dinu, *loc. cit.*

²³ A. Prox, *Die Schneckenbergkultur*. Kronstadt, 1941; Dorin Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, București, 1944, p. 38 și urm.; Zoltán Székely, *Contribuții la cronologia epocii bronzului în Transilvania*, în *SCIV*, VI, 2-4, 1955, p. 843-862; idem, *Săpăturile de salvare executate de Muzeul regional Sf. Gheorghe, din anul 1955*, în *Materiale*, III,

p. 149 și urm.; idem, *Sondajele executate de Muzeul regional Sf. Gheorghe în 1956*, în *Materiale*, IV, p. 236 și urm.; idem, *Cercetări arheologice efectuate în Regiunea Autonomă Maghiară*, în *Materiale*, VI, p. 187-203; Alexandrina Alexandrescu și N. Constantinescu, *Săpăturile de salvare de pe dealul Sprenghei*, în *Materiale*, VI, p. 667-679; Gh. Bichir, *Săpăturile de salvare de la Cuciulata*, în *Materiale*, VII, p. 351-361.

cu Transilvania, fapt care putea permite vehicularea dintr-o regiune în alta a anumitor elemente de cultură materială.

Nu trecem cu vederea nici faptul că în unele așezări, ca acelea de la Foltești și Stoicani, s-au semnalat cu prilejul cercetărilor și elemente ceramice care au afinități cu grupul muntean denumit Glina III²⁴. Asupra acestei probleme trebuie să facem unele observații pe care ni le impun cercetările din ultimii ani din cîmpia munteană. Astfel, săpăturile și sondajele efectuate între 1953 și 1957 în Muntenia au adus noi contribuții cu privire la cunoașterea culturii Glina. În acest sens, la Ciurel²⁵ și București-Dealul Mihai Vodă (Arhivele statului)²⁶, a fost precizată cea mai veche fază a culturii Glina, paralelizată în timp cu faza A a culturii Schneckenberg din Transilvania²⁷. Ceramica aparținînd celui mai vechi nivel de locuire de la Ciurel este lucrată dintr-o pastă de culoare cenușie sau cărămizie, conținînd în compoziție nisip și pietricele mărunte, remarcîndu-se, în ceea ce privește formele, prezența vaselor cu gura în formă de pîlnie și buza crestată²⁸. De asemenea, în așezarea de pe Dealul Mihai Vodă, se întîlnesc fragmente decorate cu creștături sau găuri perforate și cu buza crestată. În nivelul mai nou de la Ciurel, corespunzînd culturii Glina III deja formate, se întîlnesc, după părerea autorilor, și elemente ale fazei B a culturii Schneckenberg²⁹. Deși ulterior s-a arătat că „elementele de aspect mai timpuriu sînt prea rare pentru a afecta ansamblul ceramicii de la Ciurel, care este caracteristică culturii Glina III”³⁰, totuși nu putem neglija datele obținute în această problemă, chiar dacă ele vor fi îmbunătățite prin cercetările viitoare. În acest sens, revenind la ceramica grupului din Moldova, s-a arătat încă din 1950³¹ prezența unor elemente stilistice și forme de vase, apropiate de acelea aparținînd culturii Glina. Astfel, se întîlnesc atît la Foltești³², cît și la Stoicani³³, fragmente decorate cu găuri buton executate prin impresiune din interior spre exterior, șiruri de creștături, torți tubulare și din bandă lată, precum și vase cu gîtul înalt, corpul bombat și fundul drept, care sînt caracteristice fazelor timpurii ale culturii Glina. De asemenea trebuie să facem mențiunea că la Bogdănești și Dolhești Mari elementele aparținînd acestei culturi (ne referim numai la ceramică) sînt mai puțin intense. În stațiunile amintite s-a semnalat doar prezența șirurilor de creștături și a găurilor perforante, lipsind deocamdată vasele cu gîtul înalt și găurile buton. Lipsa acestor elemente se datorește, probabil, și faptului că așezările menționate se află într-o zonă, unde se puteau exercita mai puternic influențele purtătorilor culturii Schneckenberg, iar elementele Glina, pătrunzînd probabil mai încet dinspre sud, nu au reușit să se impună sau să înlătore puternicele influențe ale grupului transilvănean. Cercetarea însă a materialului din Moldova care prezintă analogii

²⁴ Pentru cultura Glina vezi I. Nestor, *Fouilles de Glina*, în *Dacia*, III—IV, p. 226 și urm.; *Șantierul arheologic București*, în *Studii și referate*, partea I, p. 339—342; S. Morintz, Gh. Diaconu și D. V. Rosetti, *Șantierul arheologic București*, în *Materiale*, V, p. 631—636; Idem, *Șantierul, arheologic București*, în *Materiale*, VI, p. 770 și urm.

²⁵ Sebastian Morintz, Gh. Cantacuzino și D. V. Rosetti, *op. cit.*, în *Materiale*, V, p. 634.

²⁶ *Studii și referate* ... partea I, p. 339—342.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ S. Morintz, Gh. Cantacuzino și D. V. Rosetti, *op. cit.*, în *Materiale*, V, p. 633—634; *Ibidem*, în *Materiale*, VI, 764—771.

²⁹ *Ibidem*, în *Materiale*, V, p. 635.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, în *SCIV*, II, 1951, p. 252 și urm.

³² *Ibidem*.

³³ M. Petrescu-Dîmbovița, *Cimitirul hallstattian de la Stoicani*, în *Materiale*, I, p. 165 și urm.

cu cultura Glina, nu ne-a oferit posibilitatea de a surprinde aici în mod edificator elementele fazei mai vechi a culturii semnalate în prezent în cîmpia munteană, întrucît formele și decorul prezintă doar unele caracteristici generale și comune tuturor fazelor de dezvoltare ale acestei culturi. Din acest motiv noi nu putem să paralelizăm cu certitudine grupul cultural semnalat în Moldova cu faza mai veche a culturii Glina. Totuși, nu este exclus ca prin cercetările viitoare să surprindem și în Moldova unele elemente care să fie mai concludente și să ne dea posibilitatea să le paralelizăm cu faza mai veche a culturii Glina (Protoglina?), cu atît mai mult cu cît în mod separat putem să scoatem în evidență afinitățile care există între grupul cultural moldovean și faza Schneckenberg A, pe de o parte, și faza mai veche a culturii Glina (Protoglina?) și Schneckenberg A, pe de altă parte. În ceea ce privește ceramica, am arătat în mod deosebit cîteva caracteristici comune atît grupului moldovean, cît și unora dintre culturile provinciilor învecinate, pentru a sublinia și sub această formă perioada în care se datează resturile de locuire din așezările menționate în repetate rînduri mai sus. Nu trecem cu vederea nici faptul că unele motive decorative întîlnite pe ceramica grupului Foltești II din Moldova se găsesc și în cultura Cernavoda ³⁴ ceea ce ne sugerează ideea că cel puțin una dintre fazele cunoscute la Cernavoda, datează dintr-o perioadă corespunzătoare grupurilor amintite și prezintă unele afinități cu ele. Acest lucru este posibil, dacă ne gîndim că în fondul local care a contribuit la geneza lor sînt elemente comune pe întreg spațiul afectat de ele ³⁵.

Dezvoltarea ulterioară a culturii materiale a triburilor din aceste provincii pare să fi adîncit și mai mult diferențele regionale semnalate în prima fază. Astfel, în Muntenia, faza Protoglina (?) este succedată de diferitele etape ale culturii Glina, deja formate ³⁶. În Transilvania, de asemenea, cultura Schneckenberg cunoaște încă două (?) faze de dezvoltare ³⁷. În Moldova însă, nu putem stabili pînă în prezent, dezvoltarea mai departe a grupului cultural Foltești II. Dacă am generaliza situația stratigrafică de la Bogdănești, unde resturile de locuire Monteoru I^{cs} suprapun direct nivelul de locuire Foltești II, atunci s-ar părea că grupul moldovean s-a menținut, fără schimbări esențiale, pînă la apariția elementelor fazei I^{cs} a culturii Monteoru. Această ipoteză ni se pare însă întrucîtva hazardată, deoarece trebuie să ținem seama și de alți factori, printre care, în primul rînd, de faptul că cercetările privind evoluția culturii Monteoru în Moldova sînt încă insuficiente pentru a se face afirmația categorică că cea mai veche fază a acestei culturi aici este I^{cs}, cu atît mai mult cu cît cu prilejul cercetărilor din vara anului 1961 de la Terchești, raionul Focșani, reg. Galați ³⁸ s-au identificat două nivele de locuire Monteoru I^{cs}, dintre care cel inferior, cu locuințe în semibordeie, conține elemente ceramice apropiate

³⁴ D. Berciu, S. Morintz și P. Roman, *Săpăturile de la Cernavoda*, în *Materiale*, VI, p. 102—103.

³⁵ Ne referim la elementele Gorodsk-Usatovo care au afectat un spațiu larg în care intră și provinciile amintite.

³⁶ I. Nestor, *op. cit.*, în *Dacia*, III—IV, p. 226 și urm.

³⁷ A. Prox, *loc. cit.*

³⁸ În august 1961 s-au efectuat la Terchești, raionul Focșani, reg. Galați, săpături în așezarea aparținînd culturii Monteoru de pe locul Chitila. Aici s-au găsit urme din diferite faze de dezvoltare a culturii Monteoru. Date prețioase s-au obținut cu privire la una dintre fazele vechi ale acestei culturi. Astfel, s-a observat că faza I^{cs} se poate împărți în două subfaze: una cu locuințe de suprafață, și o alta cu locuințe în semibordeie, a cărei ceramică cuprinde forme apropiate de faza I^{c4} a culturii Monteoru.

foarte mult de faza I^{c4} a aceleiași culturi. În acest caz trebuie să avem în vedere alte ipoteze. Astfel, n-ar fi exclus ca grupul Foltești II din Moldova, cel puțin în partea de sud a acestei provincii, să fie anterior nu numai fazei Monteoru I^{c3}, ci fazei I^{c4} (chiar dacă aceasta din urmă nu este documentată, pînă în prezent, atît de concludent aici), dar ar fi posibil ca, la un moment dat, faza Monteoru I^{c4}, în alte regiuni ale Moldovei, să fie contemporană cu grupul Foltești II. În ceea ce ne privește, credem că ipoteza cea mai verosimilă este aceea de a considera grupul cultural Foltești II din Moldova, anterior fazei Monteoru I^{c4}, mai ales că în stațiunea eponimă Sărata Monteoru, în depunerea I^{c4}, s-au găsit fragmente ceramice din faza B a culturii Schneckenberg³⁹. În acest caz este foarte firesc ca grupul cultural Foltești II, care prezintă analogii cu faza A a culturii Schneckenberg, să fie anterior fazei Monteoru I^{c4}. Evident că cercetările viitoare urmează să verifice ambele ipoteze și să se stabilească în mod clar raportul cronologic dintre cultura Monteoru și grupul Foltești II.

Pe baza datelor de care dispunem nu putem pune deocamdată decît un jalon care marchează în Moldova prezența unui aspect cultural (în cadrul căruia va fi existat probabil mai multe etape de dezvoltare) datînd de la începutul epocii bronzului, cu afinități în culturile din regiunile imediat învecinate. În mod provizoriu, propunem ca acest aspect cultural să fie numit *Foltești II*, avîndu-se în vedere semnalarea lui pentru prima dată la Foltești, precum și pentru faptul că el reprezintă cel puțin în parte, dezvoltarea firească a etapei Horodiștea-Foltești I.

★

O ultimă chestiune, care urmează să o schițăm doar în prezentarea de față, este aceea a sincronizării așezărilor Foltești II cu una dintre etapele mormintelor cu ocră roșu. În această privință ne vom referi la necropolele de înhumăție de la Gîrceni (raionul Negrești, reg. Iași), Stoicani (raionul Galați), Holboca (raionul Iași), precum și la mormîntul central din movila de la Valea Lupului-Iași. Astfel, s-a observat că vasul cu gura în formă de pîlnie, din pastă cenușie, aspră la pipăit, prevăzut pe umărul arcuit cu patru butoni plați, crestați vertical, dispuși simetric și cu decor format din linii în zigzag în două sensuri opuse, semnalat la Gîrceni (fig. 10/1)⁴⁰, are analogii atît la Foltești, cît și la Bogdănești (fig. 5/12). Pe de altă parte, celelalte elemente din inventarul mormintelor de la Gîrceni, ca vîrfurile de săgeată din silex cu baza concavă, aplica de os și toporul de luptă din piatră, pledează pentru încadrarea complexului funerar respectiv la începutul epocii bronzului⁴¹.

De asemenea, la Valea Lupului, cu ocazia cercetării movilei II, s-a descoperit un mormînt în poziție chircită a cărui inventar constă dintr-un vas în formă de amforă, din pastă fină cenușie, cu corpul bombat și ușor alungit spre fund, gîtul înalt și buza îngroșată la exterior, prevăzut cu torți tubulare. Vasul este ornamentat la partea superioară cu o bandă de linii simple în relief, dispuse vertical și orizontal, precum și cu două șiruri de motive

³⁹ I. Nestor și Eug. Zaharia, *Santierul arheologic Sărata Monteoru*, în *SCIV*, VI, 3-4, 1955, p. 503.

⁴⁰ A. Florescu și M. Florescu, *op. cit.*, în *Materiale*,

VI, p. 224, fig. 3.

⁴¹ *Ibidem*, p. 224 și urm.

incizate în X, fiind prevăzută la partea inferioară cu barbotină (fig. 10/2)⁴². Vase asemănătoare s-au semnalat mai ales, la Bogdănești (fig. 3/4, 9; 9). Pe de altă parte, nu trebuie neglijat nici faptul că tipul de amforă de la Valea Lupului se încadrează, printr-o serie de elemente stilistice, într-un context mai larg, care depășește aria de răspândire a grupului Foltești II, datându-se la începutul epocii bronzului.

Pe baza datelor stratigrafice și a caracteristicii anumitor elemente ceramice, M. Petrescu-Dîmbovița a precizat că mormintele cu ocră de la Stoicani sînt contemporane cu ultimul nivel de locuire de la Foltești⁴³. Tot într-o perioadă tîrzie se plasează și unele morminte cu ocră de la Holboca⁴⁴.

Evident că datele pe care le-am enumerat mai sus sînt foarte sumare și nu ne permit încă, să afirmăm cu toată certitudinea că așezărilor de tip Foltești II le-ar corespunde tipurile de morminte cu ocră menționate, ci ne-ar sugera mai curînd anumite ipoteze de lucru pentru viitor. Astfel s-ar putea ca la începutul epocii bronzului să fi coexistat, mai ales în jumătatea de sud a Moldovei, două grupe care se influențează reciproc: mormintele cu ocră tîrzie și grupul Foltești II. Totuși, nu excludem nici posibilitatea ca unul dintre tipurile de morminte cu ocră cunoscute în această perioadă în Moldova să corespundă așezărilor aparținînd grupului Foltești II.

În încheiere, mai sînt necesare unele observații. Cercetările limitate de pînă acum atestă prezența grupului Foltești II îndeosebi în jumătatea de sud a Moldovei. În ceea ce privește regiunea de nord a aceleiași provincii, stațiunea de la Dolhești Mari apare deocamdată ca un caz cu totul singular. Demn de remarcat este și faptul că așezările Foltești II ocupă uneori aceleași locuri dominante unde se vor întîlni mai tîrziu stațiunile aparținînd fazelor timpurii ale culturii Monteoru. În acest sens, reamintim că resturile Foltești II de la Mîndrișca și Bogdănești sînt suprapuse direct de nivelul de locuire Monteoru I⁴⁵. Este astfel posibil ca, în momentul pătrunderii lor în Moldova, primele elemente ale culturii Monteoru să fi întîlnit în jumătatea de sud grupul Foltești II, iar la nord, eventual, grupul Costișa. Totuși, sincronizarea culturii Costișa cu grupul Foltești II este deocamdată imposibilă, deoarece în

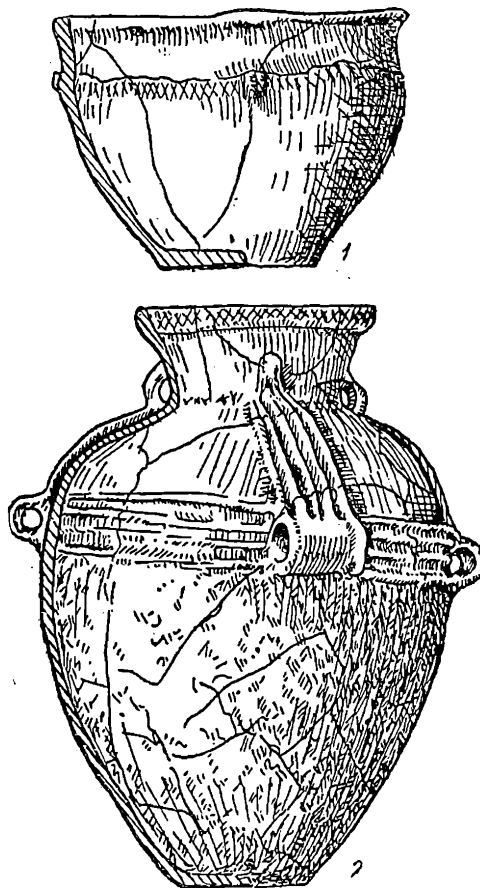

Fig. 10. — Vase de la începutul epocii bronzului din Moldova: 1 — Girceni (după Adrian și Mari-lena Florescu); 2 — Valea Lupului, mormîntul cu ocră (după M. Dinu).

⁴² M. Dinu, *op. cit.*, în *Materiale*, VI, p. 206, fig. 6.

⁴³ M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, în *Materiale*, I,

p. 164—169.

⁴⁴ Vl. Zirra, *loc. cit.*

stadiul actual al cercetărilor ne lipsesc verigile de legătură. S-ar putea ca aspectul cultural documentat recent la Costișa, contemporan probabil cu faza Monteoru I^{cs}, să fi fost precedat de una sau eventual de două etape necunoscute încă pînă în prezent⁴⁵. Una dintre aceste etape va fi fost contemporană cu grupul Foltești II din sudul Moldovei. Elementele Monteoru timpurii, care se vor suprapune peste grupele Costișa și Foltești II, vor produce o oarecare uniformizare, sub aspectul general de cultură.

De altfel, toate aceste ipoteze, prezentate în cadrul de față, urmează a fi verificate prin cercetările viitoare.

MARILENA FLORESCU

К ВОПРОСУ О НАЧАЛЕ БРОНЗОВОГО ВЕКА В МОЛДОВЕ

РЕЗЮМЕ

Используя материалы исследований, произведенных за последние годы в Молдове, автор приводит несколько данных о культурном облике, известном в этой области в начале бронзового века.

Стоянки, на которых были отождествлены следы начальной фазы бронзового века, еще малочисленны; они сосредоточиваются на юге Молдовы и только частично на севере этой области. Со стратиграфической точки зрения, как и с точки зрения материальных остатков, больше всего данных было получено во время исследований в Фолтешти и Богданешти.

При раскопках в Фолтешти заметили, что слой, соответствующий поселению Хородиштя-Фолтешти I, покрыт очень тонким отложением, в котором нашли следы более нового обитания, связанного с фазой А культуры Шнекенберг и с культурой Глина. В Богданешти же установили, что остатки обитания находятся под слоем, содержащим следы поселения Монтеору I^{cs}. Далее очень кратко описаны и другие стоянки в Молдове, на которых нашли следы, сходные со следами в Фолтешти и Богданешти: Стоикань (р-н Галац, обл. Галац), Мындришка (р-н Аджуд, обл. Бакэу), Урикань (р-н Яссы, обл. Яссы), Хангу (р-н Пьятра Нямец, обл. Бакэу), Долхешти-Марь (р-н Фэлтичень, обл. Сучава).

Во второй части работы автор стремится выявить характерные черты вышеупомянутой культурной группы. Она подчеркивает, что носители культурного облика Фолтешь II, документированного в Молдове, составляли более оседлое население (начавшее оседать после быстро прошедшего переходного периода от неолита к бронзовому веку). Главным их занятием было, вероятно, примитивное растениеводство.

Что касается типа жилищ, то на основании имеющихся данных, отмечается, что чаще попадаются наземные жилища (Фолтешь, Урикань, Долхешти Марь) и только изредка — в Богданешти — встречаются полуземлянки. В инвентаре поселений обнаружены кривые каменные ножи, небольшие плоские топоры и кремневые наконечники стрел с вогнутым основанием. Главными формами керамики являются: кувшины с высоким горлышком, чашки с одной или двумя ручками, сосуды с шарообразным туловом и трубчатыми ручками, сосуды с мешковидным туловом и слегка зубчатым и расширенным венчиком и сосуды с горлышком в виде воронки; как декоративный узор используются рельефные пояски (простые, с насечками или ячейками), ямки, кнопки, ряды насечек и барботин.

⁴⁵ Al. Vulpe și M. Zamoșteanu, *Săpăturile de la Costișa*, în *Materiale*, VIII, p. 309 și urm.

Далее автор уделяет внимание — особенно, когда речь идет о керамике — нескольким элементам, представляющим аналогично с культурами Шнекенберг и Глина, тем более, что для культурного облика из Молдовы не существует других, более убедительных критериев датировки. Так, он показывает, что сосуды с шаровидным телом и трубчатыми ручками, сосуды с воронкообразным горлышком, а также декоративные узоры в виде покрытого насечками или ячейками пояса, рядов насечек и выпуклостей являются общими для керамики молдавских поселений и для поселений фазы А культуры Шнекенберг. Далее подчеркивается, что на некоторых поселениях, например в Фолтешти или Стоикани, наблюдается сходство керамики с валашской группой Глина III.

Другим спорным вопросом является проблема хронологического соотношения между культурой Монтеору и культурной группой Фолтешть II. Достоверно известно на основании стратиграфических наблюдений в Богдэнешти и Мындрешке, что последняя группа предшествует первой фазе культуры Монтеору. Но этот факт нуждается в некоторых оговорках, поскольку в настоящее время нельзя с достоверностью утверждать, что облик I^{ca} является самой древней фазой культуры Монтеору в Молдове, тем более, что раскопки в Теркешти (р-н Фокшань, обл. Галац) выявили два горизонта обитания Монтеору I^{ca}, нижний из которых, с полуземлянками, содержит фрагменты керамики, весьма близкой к изделиям фазы I^{ca}. Поэтому автор полагает, что самой правдоподобной рабочей гипотезой было бы считать группу Фолтешть II предшествующей непосредственно фазе I^{ca} культуры Монтеору. Эту гипотезу подтверждает и то обстоятельство, что в Сэрата Монтеору, наряду с формами и декоративными мотивами керамики фазы Монтеору I^{ca}, были обнаружены элементы, характерные для фазы, непосредственно за ней следующей — фазы В культуры Шнекенберг. Наконец, в заключение, исходя из аналогий, до сих пор сводящихся лишь к определенным формам и стилистическим элементам керамики, автор пытается связать во времени некоторые поздние погребения, засыпанные охрой, с культурной группой Фолтешть II. По этому поводу она указывает, что сосуды из инвентаря погребений с охрой в Валя Лупулуй или Гырчени почти тождественны некоторым категориям керамики из поселений типа Фолтешть II. Однако на основании этих данных нельзя с уверенностью утверждать, что засыпанные охрой погребения в Гырчени, Валя Лупулуй или некоторые погребения в Стоикани и Холбоке соответствуют поселениям. На настоящем этапе исследований можно лишь предположить, что в определенный период начальной стадии бронзового века сосуществовали и взаимодействовали две группы: население, которому принадлежат погребения с охрой позднего этапа, с одной стороны, и носители культурной группы Фолтешть II, с другой. Но это лишь предположение, подлежащее дальнейшей проверке.

В этой же работе вносится предложение обозначить описанный культурный облик наименованием Фолтешть II, учитывая, что, с одной стороны, его впервые обнаружили в Фолтешти, и что, с другой стороны, он по крайней мере частично отображает естественное развитие группы Хородиштя—Фолтешть I, к которой непрерывно добавлялись элементы, проникшие с юго-запада и северо-запада.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Богдэнешть. Черепки керамики, относящейся к группе Фолтешть II (прибл. 1/2 натур. вел.).

Рис. 2. — Богдэнешть. Черепки керамики, относящейся к группе Фолтешть II (прибл. 1/2 натур. вел.).

Рис. 3. — Богдэнешть. Черепки керамики, относящейся к группе Фолтешть II (1—3, 5—6, прибл. 1/2 натур. вел.; 4, 7—9, прибл. 1/4 натур. вел.).

Рис. 4. — Богдэнешть. Черепки керамики, относящейся к группе Фолтешть II.

Рис. 5. — Профили сосудов, относящихся к группе Фолтешть II. 1—4, 6—12, Богдэнешть; 5, Фолтешть.

Рис. 6. — Найденный в Фолтешти сосуд, относящийся к началу бронзовой эпохи (по М. Петреску-Дымбовица).

Рис. 7. — Черепки керамики, относящейся к началу бронзовой эпохи (Фолтешть II). 1—2, Стоикань; 3—6, Фолтешть (по М. Петреску-Дымбовица).

- Рис. 8. — Сосуды и черепки керамики. 1—10, Должешти-Марь; 11 — 12, Урикань (по М. Дину).
 Рис. 9. — Сосуд в фрагментарном состоянии из Богдăнешти, относящийся к группе Фолтешти II (прибл. 1/4 натур. вел.).
 Рис. 10. — Сосуды из Молдовы, относящиеся к началу бронзовой эпохи. 1, Гырчень (по А. и М. Флореску); 2, Валя Лупулуй, погребение с охрой (по М. Дину).

CONTRIBUTION AU PROBLÈME DES COMMENCEMENTS DE L'ÂGE DU BRONZE EN MOLDAVIE

RÉSUMÉ

S'étayant sur les recherches effectuées ces dernières années en Moldavie, l'article présente quelques données concernant l'aspect culturel de cette province au début de l'âge du bronze.

Les stations où l'on a identifié des éléments datant d'une phase ancienne de l'âge du bronze sont encore peu nombreuses, concentrées pour la plupart en Moldavie méridionale et beaucoup moins en Moldavie septentrionale. Les données les plus nombreuses, tant au point de vue stratigraphique qu'en ce qui concerne les vestiges de culture matérielle, ont été fournies par les recherches de Foltești et de Bogdănești. Ainsi, les fouilles de Foltești ont révélé que la couche correspondant à l'établissement Horodiștea-Foltești I est recouverte d'un dépôt très mince, dans lequel on a découvert des traces d'habitat plus récentes, appartenant à la phase A de la civilisation de Schneckenberg et à la civilisation de Glina. A Bogdănești, par contre, on a constaté que des restes d'habitat similaires se trouvent au dessous du niveau correspondant à l'établissement Monteoru I^{cs}. L'auteur présente ensuite, sommairement, d'autres découvertes du même ordre que celles de Foltești et de Bogdănești, à savoir dans les stations de Stoicani (distr. et rég. de Galați), Mîndrișca (distr. d'Adjud, rég. de Bacău), Uricani (distr. et rég. de Jassy), Hangu (distr. de P. Neamț, rég. de Bacău), Dolheștii-Mari (distr. de Fălticeni, rég. de Suceava).

La seconde partie de l'article est consacrée à l'exposé des traits caractéristiques du groupe culturel dont il s'agit. On insiste sur le fait que les représentants de l'aspect culturel Foltești II, établis en Moldavie après la période mouvementée qui a marqué le passage du néolithique à l'âge du bronze, formaient une population plutôt sédentaire, dont l'occupation principale semble avoir été la culture primitive des plantes. En ce qui concerne le logement, les données dont on dispose attestent la fréquence des habitations de surface (Foltești, Uricani, Dolheștii-Mari); les huttes à demi enfoncées dans le sol, rencontrées seulement à Bogdănești, constituent une exception. Quant aux objets, on mentionne des couteaux en pierre recourbés, des hachettes aplaties et des pointes de flèches en silex à base concave. La céramique comprend comme formes principales le broc au cou allongé, la tasse à une anse ou à deux anses, le vase à panse bombée et à anses tubulaires; le vase en forme de sac, à l'embouchure évasée présentant des encoches, et les vases à embouchures en forme d'entonnoir; comme motifs décoratifs, on signale les bandes en relief simples à encoches ou alvéolaires, les trous « à bouton », les rangées d'encoches et la barbotine.

L'auteur insiste, surtout en ce qui concerne la céramique, sur certains éléments présentant des analogies avec les civilisations de Schneckenberg et de Glina, d'autant plus qu'il n'existe pas, pour dater cet aspect culturel de Moldavie, d'autres données plus concluantes. Ainsi, les vases à panse bombée et à anses tubulaires et ceux à embouchure en entonnoir, de même que le décor consistant en ceintures à encoches ou alvéolaires et en rangées d'encoches et de proéminences sont communs à la céramique des établissements moldaves dont il est question et à ceux qui appartiennent à la phase A de la civilisation de Schneckenberg. Par ailleurs, dans certaines stations (Foltești, Stoicani), la céramique présente des analogies avec celle de l'horizon Glina III de Valachie.

L'auteur aborde ensuite le problème du rapport chronologique existant entre la civilisation de Monteoru et le groupe culturel Foltești II. D'après les observations stratigraphiques faites tant à Bogdănești qu'à Mîndrișca, il est certain que celui-ci est antérieur à la phase I^{cs} de la civilisation de Monteoru. Mais, dans cette question, une certaine réserve s'impose, étant donné qu'à l'heure actuelle on ne saurait affirmer catégoriquement que la phase I^{cs} de la civilisation de Monteoru est la plus ancienne, d'autant plus que dans les fouilles de Terchești (distr. de Focșani, rég. de Galați) on a trouvé deux niveaux I^{cs}, dont le plus ancien renferme, avec des habitations à demi enfoncées dans le sol, des fragments céramiques très proches de ceux de la phase I^{ct}. Vu ces circonstances, il convient d'admettre, à titre d'hypothèse, que le groupe Foltești II est antérieur même à la phase I^{ct} de la civilisation de Monteoru. Cette supposition est d'ailleurs corroborée par le fait qu'à Sărata Monteoru, à côté de formes céramiques et de motifs décoratifs de la phase I^{ct}, on a trouvé aussi des éléments caractéristiques de la phase immédiatement postérieure — la phase B — de la civilisation de Schneckenberg.

Enfin, pour conclure, l'auteur s'appuie sur des analogies limitées à l'heure actuelle à certains éléments de forme et de style de la céramique, pour tenter un rapprochement entre le groupe culturel Foltești II et certaines tombes à ocre tardives. Ainsi, les vases trouvés dans les tombes à ocre de Valea Lupului ou de Gîrceni sont presque identiques à certaines formes céramiques signalées dans les établissements Foltești II. Ces données ne permettent toutefois pas d'affirmer avec certitude que les tombes à ocre de Valea Lupului et de Gîrceni ou certaines tombes de Stoicani et de Holboca soient à rapprocher des établissements en question. Dans le stade actuel des recherches, on peut simplement supposer que les deux groupes — celui lié à une phase tardive des tombes à ocre et celui de l'horizon Foltești II — auraient coexisté et se seraient influencés réciproquement au cours d'une étape du début de l'âge du bronze. Mais il ne s'agit là que d'une hypothèse, qu'il appartiendra aux études ultérieures de confirmer.

Étant donné, d'une part, que l'aspect culturel décrit a été signalé pour la première fois à Foltești et, d'autre part, qu'il représente, tout au moins en partie, le développement naturel du groupe Horodiștea-Foltești I, enrichi, à la suite d'éléments provenant du sud-ouest et du nord-ouest, on propose de le désigner désormais du nom de *Foltești II*.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. — Bogdănești. Fragments céramiques appartenant au groupe Foltești II (env. 1/2 gr. nat.).
 Fig. 2. — Bogdănești. Fragments céramiques appartenant au groupe Foltești II (env. 1/2 gr. nat.).
 Fig. 3. — Bogdănești. Fragments céramiques appartenant au groupe Foltești II (1-3, 5-6, env. 1/2 gr. nat.; 4, 7-9, env. 1/4 gr. nat.).
 Fig. 4. — Bogdănești. Fragments céramiques appartenant au groupe Foltești II.
 Fig. 5. — Profils de vases appartenant au groupe Foltești II : 1-4, 6-12, Bogdănești, 5, Foltești.
 Fig. 6. — Vase du début de l'âge du bronze découvert à Foltești. (d'après M. Petrescu-Dîmbovița).
 Fig. 7. — Fragments céramiques du début de l'âge du bronze (Foltești II) ; 1-2, Stoicani ; 3-6, Foltești (d'après M. Petrescu-Dîmbovița).
 Fig. 8. — Vases et fragments céramiques. 1-10, Dolheștii-Mari ; 11-12 Uricani (d'après M. Dinu).
 Fig. 9. — Vase à l'état fragmentaire, Foltești II, de Bogdănești (env. 1/4 gr. nat.).
 Fig. 10. — Vases du début de l'âge du bronze de Moldavie. 1, Gîrceni (d'après Adrian et Marilena Florescu) ; 2, Valea Lupului — tombe à ocre (d'après M. Dinu).